

Poate inteligența artificială (AI) schimba *logica economică*, poate aduce abundența pentru toți?

Acad. **Daniel Dăianu**

Dezbaterile privind inteligența artificială (AI) s-au intensificat mult în anii ultimi. Guvernul Marii Britanii a organizat o conferință la nivel înalt pe această temă, recent. Oficiali de top ai UE și ai SUA au AI între teme de acțiune prioritare. Voci proeminente din Silicon Valley, din companii cu alonja mare, sunt angajate în această dezbateră. În Asia, AI este în atenție centrală. La reuniunea anuală a Academiei Europene de anul trecut și la care am participat, discursul inaugural al profesorului Helga Nowotny și alte prelegeri au avut ca temă AI. Sunt salutate beneficii ale AI, dar există și îngrijorări privind efecte nocive ale IA, scăpării ei posibile de sub control. Poate IA să fie reglementată fără a descuraja inovația? Ar putea AI să rezolve necorelări între nevoi și resurse în mod durabil, să aducă abundența? Această dezbateră este cu atât mai relevantă în condițiile în care șocurile adverse mari din ultimii ani au perturbat viața oamenilor, au produs o criză a „costului vieții”, cu efecte în evoluții politice. Rândurile de mai jos merg în siajul textului meu „Se întoarce știința tristeții?” (Hotnews, 19 mai 2022)

I

Se poate vorbi despre abundența de bunuri și servicii în societate? Întrebarea este de judecat dat fiind că, în accepția consacrată, știința economică examinează dinamica nevoilor (individuale și colective) în raport cu resursele disponibile. Piețele reglează raportul între cerere și ofertă de bunuri și servicii prin „prețuri de echilibru” – care sunt influențate de dezechilibre ce depind de ciclurile economice, șocurile ce dereglează lanțuri de aprovizionare, politici ce stimulează consumul în mod nesustenabil. Dar „prețuri de echilibru” pot escamota discrepanțe mari între venituri, puteri de cumpărare și averi ale persoanelor individuale, în distribuția forței

economice/financiare pe piețe, cu reflexe (prin grupuri de interese mai mult sau mai puțin evidente) în viața politică – ce poate însemna și capturarea deciziilor publice. Stări aparent de echilibru pot fi „precare”, fragile. De aici s-au născut politici publice care să caute să asigure, în societăți ce prețuiesc criteriile de moralitate și echitate, „șanse egale” și care să încerce să evite, atenueze, crize economice și sociale de amploare. Legislația anti-trust are origini în această preocupare, ca și sistemul de separare a puterilor în stat (în democrații), de reglementări care să prevină abuzuri flagrante în viața economică și politică, inclusiv suprafinanciarizarea economiilor. Nu întâmplător există o discuție privind nevoia de a face economia să funcționeze în beneficiul cât mai multor cetățeni (vezi și Robert Reich, „Saving capitalism for the many, not the very few”, 2016; Martin Wolf, „The crisis of democratic capitalism”, 2023). Și există dezechilibre între economii, ce sunt ilustrate de balanțe comerciale diferite și care exprimă decalaje de competitivitate.

Economia a fost numită „știință a tristeții” (dismal science) cu mult timp în urmă. Acest termen datează din secolul al XIX-lea, în scrierile controversate ale lui Thomas Carlyle și în gânduri ale lui Thomas Malthus privind resursele disponibile în raport cu dinamica populației – o temă resuscitată de Clubul de la Roma cu aproximativ jumătate de secol în urmă și de raportul Stern Review în 2007. Și Nicolas Georgescu Roegen, economist de frunte originar din România, a analizat problematica relației între resurse și dinamica economiilor. Schimbările climatice au accentuat preocupările față de relația între resurse și nevoile umane. Rezerve față de această terminologie pot rezulta din senzația că aceasta ar fi excesiv de pesimistă, că nu este potrivit să comparăm actualul

progres științific-tehnologic, dezvoltarea inteligenței artificiale, cu revoluția industrială din secolul XIX; că acel secol este foarte diferit de lumea contemporană, care a scos sute de milioane de oameni în afara Europei și a Americii de Nord din sărăcie abjectă. Am în vedere aici Asia, în special. În plus, nomenclatorul de bunuri și servicii din lumea de azi este diferit de, să zicem, cel de acum mai bine de 100 de ani (nu mai vorbim de calitate).

Pe de altă parte, sentimente și aspirații, bucurii și griji au rădăcini în viața reală a oamenilor, în legăturile lor sociale, economice și culturale, în modul în care autoritățile publice răspund nevoilor publice de bază – acestea din urmă derivând din situații de viață concrete. Totodată, oamenii folosesc repere colective și preferințe individuale în a exprima dorințe, cereri concrete.

Trebuie remarcat că tehnologiile noi nu îmbunătățesc mijloacele de trai ale oamenilor în mod egal, în mod automat. De exemplu, telefoanele inteligente (smart phones) pot deschide accesul la informații pentru numeroși cetățeni, dar nu asigură accesul la civilizație, la șanse egale, pentru toți. În Africa, de pildă, peste 3/4 din populația continentului utilizează telefoane mobile, dar progresul economic este în general foarte limitat, sărăcia este endemică. Mai mult, pandemia de Covid și schimbările climatice, acestea din urmă văzute drept o amenințare existențială, aduc în atenție posibilitatea unor lumi distopice. Martin Weitzman, cu a sa „teoremă a catastrofei” (Dismal theorem, 2011), conturează un scenariu potrivit căruia nu am avea resurse (capacitate tehnologică) să evităm modificări extreme ale mediului înconjurător (fiindcă ar trebui să alocăm tot mai mult din resursele pe care le avem în prezent pentru a salva generații viitoare – un trade-off foarte greu de admis de cei mai mulți oameni). Cu referire la istoricul Karl Wittfogel, am vorbit despre spectrul unor „societăți hidraulice” dacă efectele rele ale schimbărilor climatice nu ar fi combătute cu eficacitate (Hotnews, 18 martie 2021). Chestiunea distribuției resurselor intergeneraționale este greu de abordat și rezolvat, iar schimbarea climatică o acutizează. O asemenea constatare nu trebuie să conducă la concluzia că „scapă cine poate”. În politici publice deciziile se iau și în condiții de incertitudini extreme, pe

baza unor evaluări cost-beneficiu, fie ele cu mari aproximații.

II

Inteligența artificială, dincolo de beneficiile indiscutabile, este văzută de nu puțini specialiști ca o amenințare existențială, în sensul că ar putea depăși abilitățile cognitive și inventive ale oamenilor. În consecință, AI ar putea domina oamenii și le-ar amenința existența. AI este văzută și ca mijloc de a amplifica capacitățile militare (vezi și Steven Feldstein, „AI in war: can advanced military technologies be tamed before it is too late?”, Bulletin of the Atomic Scientists, 11 ianuarie 2014). Se poate face aici o analogie cu energia nucleară, cu proliferarea armelor atomice. De aceea, sunt tot mai multe voci care cer reglementarea utilizării AI. Se poate face așa ceva într-o lume tot mai fragmentată, multipolară, cu rivalități geopolitice intense, este o întrebare mai mult decât legitimă. Oricum, trebuie încercat. Așa cum trebuie și în domeniul combaterii pandemiilor.

Criza din domeniul sănătății, blocaje parțiale în timpul pandemiei, au reliefat posibilitatea multor companii, entități publice, de a funcționa cu o reducere semnificativă a numărului de angajați. Recent, FMI amintea că peste 40% din ocupații (60% în țările avansate economic) vor fi afectate de AI în viitor, cu pierderi masive de locuri de muncă. Munca la domiciliu, digitalizarea, noile tehnologii în general, utilizarea din ce în ce mai mult a AI, implică schimbări majore în activitatea multor firme, lăsându-și amprenta asupra structurii viitoare a pieței muncii. Acest impact este de văzut în contextul unui număr mare de perdante, din cauza globalizării neîngrădite din ultimele decenii. Nu întâmplător au loc o regândire a globalizării, o regionalizare a relațiilor economice transfrontaliere, o creștere a accentelor protecționiste – ce sunt întărite de considerente geopolitice, de securitate militară.

Concedieri numeroase vor accentua probleme sociale și șomajul structural. Acesta este motivul pentru care introducerea salariului minim garantat este considerată de unii analiști ca mijloc de evitare ca tensiunile sociale să ajungă la extrem. Finanțarea unui venit minim garantat ar fi realizabilă printr-o „impozitare a roboților” (cum se susține), ce ar duce la o redistribuire a veniturilor de la cei care folosesc robotica (și înlocuiesc omul)

către cei care își pierd locul de muncă; cu cât o afacere profitabilă este mai automatizată, cu atât ar fi mai impozitată în termeni absoluți. Asemenea idei sunt de înțeles, dacă ne străduim să evităm situația multor oameni disperați, anomalii sociale grave. Problema hazardului moral pierde din semnificație în asemenea raționamente. Rămâne totuși în aer chestiunea muncii „onorante”, ca trăsătură a demnității umane (spun onorantă întrucât o muncă înrobitoare dezonoarează, umilește), ca susținere a unui ethos de educație, auto-respect și contribuție la coeziunea societății. Par cuvinte mari, dar nu sunt lipsite de noimă.

III

Ar schimba inteligența artificială (AI) logica vieții economice, în sensul unei prezumate abundențe de bunuri și servicii?

Această întrebare amintește de viziunea lui John Maynard Keynes, în urmă cu aproximativ un secol, în care a prezis o eră a abundenței „pentru nepoții noștri” („Economic possibilities for our grandchildren”, în „Essays in Persuasion”, Londra, 1930), pe baza progresului tehnologic constant. Dar această viziune a fost pusă la îndoială de nu puțini economiști.

Este de notat că *economia comportamentală* (behavioral economics) a venit cu nuanțări importante referitoare la modul în care oamenii iau decizii – variabile precum afecțiune, satisfacție și împlinirea de sine, reguli simple, emoții, empatie, loialitate, altruism, identități individuale și de grup, fiind relevante în decizii. Dar natura achiziționară a ființei umane (ce definește Homo Oeconomicus, care nu este în contradicție cu Homo Faber) nu este alterată, în esență, de asemenea nuanțe. În aceleași condiții, cei mai mulți oameni aleg să dețină mai mult decât mai puțin, manifestă adesea egoism; ei nu sunt precum călugării franciscani, chiar dacă accente de etică și morală operează în societate. Acesta este motivul pentru care este dificil să se modifice logica, raționalitatea activității economice (maximizare venit net/profit în condiții date), piețele să internalizeze externalități pe care nu le percep cu ușurință, sau sunt obligate într-un fel sau altul să le ia în considerare (cum ar fi taxele Pigou, menite să descurajeze activități nocive). Costul uneori infim al „bunurilor informaționale” (Paul Mason, „Post-capitalism: A guide to our future”, 2015) nu

poate schimba natura competiției și efectele inegalității economice. În plus și nu în cele din urmă, oamenii trebuie să mănânce și să aibă acces la apă potabilă.

Natura achiziționară a omului revelează trăsături specifice când intervin aspecte identitare, de grup, dorința de putere. Conflictele între oameni (grupuri de oameni, state), inclusiv cele militare, pot fi interpretate prin prisma dorinței de a avea/controla resurse, care să asigure securitate individuală și de grup, putere. Legea (the rule of law) trebuie să funcționeze în interiorul statelor și în mediul internațional. Dreptul internațional are menirea de a reglementa relațiile dintre state și, în această privință, de a apăra pacea. Dar vedem ce nenorociri se întâmplă în lumea în care trăim. Deși se poate nota că istoria umană este presărată cu nenorociri, mari și mici. Dar o asemenea observație nu poate consola și este chiar cinică.

Nu este simplu nici să fie redefinită bunăstarea, ca metodologie statistică și contabilă; piețele sunt obișnuite cu agregate ale activității economice ce cresc ca tendință, chiar dacă ajustări macroeconomice sunt cerute de deficite și stocuri de datorii excesive. Toate acestea conduc la gândul că piețele, algoritmi de evaluare a performanțelor, nu acceptă (încă?) producție și consum mai mici, deși o astfel de stare ar putea echivala cu salvarea speciei umane, a unui habitat prietenos pentru om. Există aici o miopie de piață judecată în sens larg (întreținută și de evaluări ale agențiilor de rating și ale instituțiilor financiare, ale multor firme și guverne).

AI nu poate elimina decalaje de competitivitate între economii de la sine. Este greu de admis că AI s-ar răspândi în lume, astfel încât să elimine decalaje de dezvoltare. Dimpotrivă, AI ar putea crește asemenea decalaje și accentua inegalități înăuntrul societăților. Forța de invenție și inovare este foarte diferită între țări și depinde de nivel de educație, capacități tehnologice, cheltuieli cu cercetarea și inovarea (R&D), existența unor companii ce excelează în domenii de vârf, etc. AI nici nu poate reduce deficite publice și private, datorii publice și private excesive, precum un vrăjitor; tot corecțiile macroeconomice trebuie să lucreze în acest scop.

Este greu deci să vezi AI ca pe o cale de ieșire din logica economică, ca inaugurând o eră a

abundenței pentru toate ființele umane; problemele de concurență, distribuție și inegalități (cu efecte sociale și politice ce decurg din acestea), de putere văzută pe multiple planuri, vor continua să definească interacțiunile umane, relațiile între state. Decalaje de dezvoltare între economii vor persista.

Diverse scenarii anticipative vorbesc despre incertitudini tot mai mari, fragmentare, eroziune de țesut social și clivaje adânci în societăți, proliferare de conflicte militare, o lume tot mai militarizată și periculoasă; asemenea scenarii măresc doza de pesimism privind viitorul. O lume care alocă mai multe resurse pentru arme și este înclinată mai mult spre confruntare militară în timp ce există provocări atât de mari legate de climă, sănătate publică, educație, costul vieții, se

duce într-o direcție greșită; este un drum prielnic regimurilor autoritare, autocrației.

Dacă ne referim la contextul general din perspectiva economică, se poate spune folosind un aforism francez că „plus ça change, plus c’est la même chose” (cu cât pare să se schimbe mai mult, cu atât mai mult rămâne la fel). Această ultimă apreciere nu înseamnă că nu trebuie să credem că lumea poate fi mai bună, să încercăm să o facem mai bună, sau măcar să oprim evoluții tot mai rele.

PS. Deși am reacționat în ciudat la articolul lui Costică Bradatan „Democracy is only for the Gods” (New York Times, 5 iulie 2019), în „Democrația nu este numai pentru zei” (Hotnews și Contributors, 8 febr. 2020), ceea ce se întâmplă în lume pare să sprijine teza sa în largă măsură.